

PETROLDEN TARIM EKONOMİSİNE

Aziz DOĞAN (*)

I- Giriş

Günlük 8,5 milyon varil hampetrol üretimi ile dünyanın önde gelen petrol üreticilerinden birisi olan Suudi Arabistan'ın, ekonomisinin can damarı olan petrol gelirlerini korumak ve artırmak için istikrarlı bir pazar arayışına girdiği ve dünyanın en büyük petrol rezervlerine sahip (260 mil-yar varil olarak tahmin edilmektedir) olmasının sağladığı avantaj ile petrol üretimi, rafinerisi ve dağıtım alanlarında dünyada lider ülke konumuna gelmeyi hedeflediği gözlenmektedir.

Bu amaçla 1994 yılından itibaren Suudi Arabistan'ın petrol şirketi Aramco Güney Kore'deki "Song Yong" petrol şirketinin % 35'ini, Filipin Petrol Rafineri ve dağıtım şirketi "Petron Oil Company"nin % 40'ını, Yunan "Greek Oil Hellas"ın % 50'sini satın almış; ayrıca Çin Halk Cumhuriyeti ile imzalanan anlaşma ile bu ülkede rafineri inşa edilmesi ve bu rafine-ride Suud petrolünün işlenmesi amacıyla ön mutabakat sağlanmış, Güney Kore rafinerilerinin Suud petrolünü işleme hususunda da bu ülkeyle anlaşmaya varılmıştır.

Diğer taraftan 1970'li yıllardaki petrol patlamasından sonra 1980'li yıllarda inişe geçen petrol fiyatları 1990'lı yıllarda en düşük seviyesine inmiştir. Halen varil fiyatı 16-17 Dolar civarında olan ham petrol, spot piyasada 8-9 Dolara alıcı bulabilmektedir. Petrol fiyatlarındaki düşüş Suudi Arabistan'ın gelirlerinde de düşüşe neden olmuş ve son yıllarda bütçe açıkları meydana gelmiştir.

(*) Aziz DOĞAN: AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunu (1977) olup, Hazine Kontrolörü ve Riyad Ekonomi ve Ticaret Müşaviri görevlerinde bulunmuştur. Halen Hazine Kontrolörleri Kurulu Başkan Yardımcısı olarak görev yapmaktadır.

Petrol gelirlerinin yüksek olduğu dönemlerde Suudi Arabistan petrol gelirleriyle bir yandan ülkenin altyapısını oluştururken diğer yandan da sanayi ve tarım yatırımlarını teşvik etmiştir.

Diğer nedenler yanında, petrole bağımlılığın azaltılmasını da amaçlayan teşvikler etkisini göstermiş; 17 milyonluk nüfusu ve 30 milyar dolar civarındaki yıllık ithalatı ile büyük bir pazar konumunda olan Suudi Arabistan, son 10-15 yıl içinde tarım sektörüne gereken önemi vererek, 1985-1990 döneminde % 13,4'lük ortalama yıllık büyüme kaydeden tarım sektöründeki gayrisafi yurtiçi hasıla ile dünyanın en hızlı büyüyen gıda üreticileri arasında yerini almıştır.

Kişi başına milli gelirin 7.000 ABD Doları civarında olduğu Suudi Arabistan'da, Suudi ailelerin ortalama gıda tüketimi aylık 938 SAR (250 ABD Doları) civarında olup, bu rakam dünyadaki en yüksek tüketim tutarları arasındadır.

Tarımsal üretim 1991 yılında % 7 civarında artmış olup, aynı büyüme oranı izleyen yıllarda da gerçekleşmiştir. Tarım sektörünün toplam gayrisafi yurtiçi hasıla içindeki payı 1983'de % 2,5 iken 1989'da % 7,4'e çıkmış ancak bu oran 1991'de % 6,7'ye düşmüştür. Tarım yapılan topraklar 1986'dakinin yaklaşık iki katına çıkarak 1991'de 1.831 milyon hektara ulaşmıştır. 1991 yılında Suudi Arabistan'da üretilen tarımsal ürünlerin değeri yaklaşık 5,2 milyar ABD Doları olarak tahmin edilmektedir. Bu rakam aynı yılki toplam tarımsal ürün ve gıda ithalatının (2.96 milyar ABD Doları) yaklaşık iki katıdır.

Sıcak iklim ve sınırlı su kaynaklarına rağmen, önemli sosyal, politik ve ekonomik faktörler nedeniyle tarım sektörüne öncelik verilmiştir. En önemli etken de, ithal gıdalara bağımlılıktan kurtulmaktır. Hükümet, tarımsal gelişmeyle, ekonomiyi hidrokarbonlara bağılı olmaktan kurtarmayı, çoğu üründe gıda güvenliğini ve kendi kendine yeterliliği sağlamayı, kırsal nüfusun durumunu düzeltmeyi ve kente göçü sınırlamayı amaçlamaktadır.

II- Su Kaynakları:

Tarım sektörünün gelecekteki gelişmesini etkileyecek en önemli etken su kaynakları ve ekilebilir toprakların mevcudiyetidir. Suudi Arabistan topraklarının % 1'inden azı tarımsal ürün yetiştirmek için kullanılabilir ve sınırlı su kaynakları vardır.

Suudi Arabistan'ın asıl olarak üç çeşit su kaynağı bulunmaktadır; bunlar yenilenemez yeraltı suları, yenilenebilir sular ve arıtılmış sudur.

Ortalama yağış düşük ve düzensizdir. Hicaz ve Asir'deki dağlık yerlerde ortalama yağış 300 mm'nin üzerinde iken orta-kuzeydoğu bölgelerde 30-90 mm arasındadır. Güneydoğudaki Rubh Al-Khali bölgesi (boş bölge) 10 yıldan beri susuzdur. Batı kıyısı, özellikle de güney bölümü, ülkenin toplam yağışının yaklaşık % 60'ını almaktadır. Burada yağışlar Jizan, Najran ve Abha gibi bir dizi barajda tutulmaktadır. 200 civarında su tutma barajı olup, bunların su tutma kapasiteleri 1/2 milyon metreküp ile 235 milyon metreküp arasında değişmektedir.

Yenilenebilir su kaynakları, yağışlardan beslenen yenilenebilir yeraltı ve yüzeysel suların oluşmakta olup, yıllık ortalama 1,85 milyar metreküp civarındadır. Yenilenemeyen yeraltı su kaynakları ise tarım için gerekli suyun yaklaşık % 80'ini sağlamaktadır.

1988'den beri suya olan talep hızla artmaktadır. Toplam su ihtiyacı 14,5 milyar metreküp olup, bunun % 90'ından fazlası tarım için kullanılmaktadır. Bunun yaklaşık üçte biri ise tek başına buğday üretiminde kullanılmaktadır.

Su kaynakları büyük ölçüde, hem içme suyu olarak hem de tarımsal amaçla kullanılan yeraltı sularına bağlıdır. Yapılan açıklamalara göre hükümet 50.000 kuyu açarken, özel sektör 52.000 civarında kuyu açmıştır.¹

Hükümet, yeraltı su kaynaklarının azalma oranının uzun dönemde durdurulamayacağını bilmekte ve su arzı ile talebi arasındaki dengesizliği gidermek için bazı politikalar uygulamaktadır.

Arıtılmış su, ülkenin büyük şehirlerinde içme suyu ihtiyacını karşılamakta, ancak toplam su tüketiminin yaklaşık % 2,5'ünü oluşturmaktadır. Kızıldeniz ve Basra Körfezi boyunca yer alan ve günde 2 milyon metreküp su üreten 27 tesis ile Suudi Arabistan dünyadaki en büyük arıtılmış su üreticisi durumuna gelmiştir (Tüm dünya üretiminin yaklaşık % 30'u). Bu tesislerde ayrıca, saatte 500.000 megawatt elektrik üretilmektedir. Üretimi oldukça maliyetli olduğundan arıtılmış su tarımsal üretim için uygun olmamaktadır. Bir metreküp arıtılmış suyun maliyeti, tesisine bağlı olarak 2 SAR ile 10 SAR arasında değişmektedir.

III- Teşvikler

---

¹ Arab News, 27 Ekim 1993

Tarımsal çıktındaki büyüme, hem modern tarım tekniklerinin kullanılması hem de fiyat destekleme politikaları ve hükümet tarafından sağlanan diğer teşvikler sonucunda gerçekleşmiştir.

Hükümet, ücretsiz toprak, faizsiz tarım kredisi, girdi ve çıktıların sübvansiyonu, garantili fiyatlarla buğday ve arpa alımı ve liberal teknoloji ve teçhizat ithalatı gibi yöntemlerle çiftçileri teşvik etmektedir.

Hükümet, tarımsal girdileri ve tarım makinalarını sübvansiyonla desteklemek ve belli bazı tarımsal ürünlerin satınalma fiyatlarını dünya piyasa fiyatlarının üzerinde tutmak için önemli tutarda kaynak aktarmaktadır. V. Kalkınma Planı'na (1990-1995) göre tarımsal gelişme için 35 milyar SAR tahsis edilmiştir. Doğrudan bütçeden yapılan tarımsal sübvansiyonlar, 1984-87 döneminde yıllık ortalama % 9 oranında artarak 6.9 milyar SAR'a (1,84 milyar ABD Doları) ulaşmış iken, bütçe kısıtlamaları sonucu sübvansiyonların şartları zorlaştırıldığından 1988-89 döneminde 4 milyar SAR'a (1,07 milyar ABD Doları) düşmüştür. Bununla beraber, 1990 yılından itibaren yeniden yükselmeye başlayan sübvansiyonlar 1991 yılında 7,95 milyar SAR'a (2,2 milyar ABD Doları) ulaşmıştır. Sübvansiyonlar için 1993 yılı bütçesinde 9,167 milyar SAR (2,4 milyar ABD Doları) ayrılırken, bu rakam 1995'de 6,915 milyar SAR'a (1,8 milyar ABD Doları) düşmüştür.

Tarımsal destek programı; Tarım ve Su Bakanlığı, Suudi Arabistan Ziraat Bankası ile Tahıl Depoları ve Un Fabrikaları Kuruluşu (GSFMO-Grain Silos and Flour Mills Organization) tarafından yürütülmektedir.

Tarım ve Su Bakanlığı toprak ıslahı, ürün seçimi, tohum geliştirme, ileri hayvan yetiştiriciliği ve özellikle su kaynaklarının geliştirilmesi ve kullanılması konularından sorumludur.

Ziraat Bankası ise özellikle tarımsal makinaların ve sondaj ekipmanlarının satın alınması için çiftçilere faizsiz kredi vermektedir. Büyük yatırımların 1980'lerin başında tamamlanması nedeniyle bankanın verdiği kredi tutarları genellikle düşmektedir.

Ziraat Bankası tarafından verilen toplam krediler 1988-89 döneminde 754,5 milyon SAR (201 milyon ABD Doları) seviyesine düştükten sonra 1990-91 döneminde 1.016,6 milyon SAR (271,1 milyon ABD Doları) seviyesine yükselmiştir. Ancak, 1991-92 döneminde bu tutar tekrar 756,8 milyon SAR'a (201,8 milyon ABD Doları) düşmüştür.²

---

² Saudi Economic Survey, 27 Ocak 1993, Vol.XXVI No.1302

Riyad, Cidde, Hail, Tabuk, Kharj ve Taif’de 1991-92’de verilen kredilerin tutarı düşerken, diğer bölgelerde artmıştır. Kredi başvurularının çoğu, su sondajı, motor ve pompa alımı ile sulama sistemleri yapılması; de-ğişik tarımsal projeler ve tarımsal makina ve teçhizat konularında yoğun-laşmıştır. Sulama sistemlerine verilen krediler 381 milyon SAR ile toplam kredilerin yaklaşık % 50’sini oluşturmuştur. Tarımsal projelere verilen kre-diler 224 milyon SAR’a ulaşırken, tarımsal makina ve teçhizat için verilen krediler 102 milyon SAR olmuştur.

1964-65’deki başlangıcından beri banka tarafından verilen toplam krediler 25.447 milyon SAR’a (6.785 milyon ABD Doları) ulaşmış olup, bu kredilerin yaklaşık yarısını Qasim, Riyad ve Al-Kharc bölgeleri almıştır.

Ziraat Bankasının çiftçilere verdiği sübvansiyonlar girdileri, makina ve teçhizatı, hayvan yemini, balıkçı teknelerini ve ithal edilen sığırların nakliyesini kapsamaktadır. Verilen toplam sübvansiyonlar bir önceki yıl 259,5 milyon SAR (69,2 milyon ABD Doları) iken 1990-91’de 149 mil-yon SAR’a (39,7 milyon ABD Doları) düşmüştür.

Tarımsal alandaki ortak girişimlerin (joint-venture) Suudi Arabistan Ziraat Bankası tarafından finanse edilmesi olanağı da mevcuttur. Proje maliyetinin ilk 2 milyon SAR’ının (533.000 ABD Doları) % 80’i ve 20 milyon SAR’a (5,33 milyon ABD Doları) kadar olan kısmının ise % 60’ı faizsiz kredi olarak verilmektedir. Tarımsal krediler genellikle bir veya iki yılı ödemesiz, 10 yıl vade ile verilmektedir. İhracata dayalı yatırım veya ticari finansman için, belli durumlarda İslam Kalkınma Bankası, Araplar Arası Yatırım Garanti Kurumu veya Arap Para Fonu tarafından kredi desteği verilmektedir.

Tahıl Siloları ve Un Fabrikaları Kuruluşu, ülkede üretilen buğday ve arpayı, yurtiçi satış ve ihracat için garanti edilmiş fiyatlarla satınalarak, resmi alım politikasını uygulamaktadır. Hükümet, 1991 yılındaki 3,9 milyon tonluk buğday hasadı için toplam 7.945 milyon SAR (2.119 milyon ABD Doları) ödemiştir. Buna göre; dünya fiyatları ton başına 110 ABD Doları civarında iken Suudi buğdayının bir tonu için 533 ABD Doları ödenmiştir. Yurtiçi ihtiyaç 1 milyon ton civarında olduğundan fazlalık ya depolanmakta ya da ihraç edilmektedir.

IV- Tarımsal Üretim

Son on yıl içinde tarımsal üretim oldukça artmıştır. Tarım sektörü geleneksel çiftçilikten geniş ölçekli ticari çiftçiliğe dönüşmüştür. Tarımsal ürünlerin değeri, hayvancılık dahil, 1985’de 3,2 milyar ABD Doları

iken 1991’de 5,2 milyar ABD Doları’na ulaşmış olup, bu tutar 2,98 milyar ABD Doları tutarındaki tarımsal ithalattan da oldukça yüksektir. Buğday, Suudi tarımının gelişmesinin motoru olmuştur. Buğdayı canlı hayvan izlemekte olup, üretilen buğdayın değeri 1991 yılında tarımsal ürün ve hayvancılığın toplam değerinin yaklaşık % 40’ını oluşturmuştur. 1990 yılında tahıl ekilen alanlar 9,7 milyon dönüme ulaşmış olup, bu tutar toplam ekili alanın % 73’ünü oluşturmaktadır.³ Riyad Ticaret ve Sanayi Odasınca hazırlanan bir kitapçığa göre toplam işgücünün yaklaşık % 20’si tarım sektöründe istihdam edilmektedir. ⁴

A- Buğday

Buğday ekiminin, Suudi Arabistan’da tarımsal bir devrime neden olduğu konusunda bir şüphe yoktur. Son on yıl içinde, buğday ekimi ve kendi kendine yeterlilik, Suudi Arabistan’ın tarım ve kalkınma politikalarının temel unsurunu oluşturmuştur.

Buğday ekilen topraklar 700.000 hektarı geçmektedir. Hükümetin fiyat destekleme programını uygulamaya koymasından sonra, her yıl ürün miktarı oldukça artmıştır. Satılma fiyatlarının en yüksek olduğu dönemlerde, ürün miktarı da en yüksek olmuştur. Fiyatların ton başına 1.000 ABD Doları olduğu 1982 ve 1983’de ürün % 100 civarında artmış olup, fiyatların ton başına 533 ABD Doları’na (2000 SAR) düşmesinden sonra 1985 ve 1986’da üretim azalmıştır. 1984 yılında buğdayda kendi kendine yeterliliğe ulaşıldıktan sonra, bu ürünlerdeki artış azaltılmaya çalışılmıştır. 1989 yılında fiyatlar küçük çiftçiler için aynı kalırken, büyük çiftçiler için tekrar düşürülmüş (400 ABD Doları) ve aynı yıl buğday üretimi 3,2 milyon ton civarında kalmıştır. 1988 yılında Suudi Arabistan buğday ve un ithalatını yasaklamıştır. 1990 yılında ise Tarım ve Su Bakanlığı buğday ekimi için yeni lisanslar vermeyi durdurmuştur. Ekim 1991’den itibaren Tarım ve Su Bakanlığı, buğday çiftlikleri kayıt programını uygulamaya koymuştur. Bu programa göre, garantili fiyatlarla buğday almakla görevli devlet kuruluşu olan Tahıl Depoları ve Un Fabrikaları Kuruluşu sadece kayıtlı çiftliklerin ürünlerini satın alacaktır.

Büyük çiftçiler, kendileri için düşük alım fiyatı uygulanmasına rağmen yine de, sulanabilen yeni alanlarda yatırım yapabilirler ve dünyanın en yüksekleri arasındaki hektar başına 5 tonun üzerinde bir ürün alabilmek için işletme etkinliğini geliştirebilirler. Hektar başına yüksek buğday alma yeteneği şaşırtıcıdır. Buğday tarlalarının çoğuna Meksika’da geliştirilen “Lermo Rojo” isimli sert kışlık buğday ekilmekle birlikte,

³ Saudi Economic Survey, 17 Şubat 1993, Vol.XXVII No.1305

⁴ Riyadh Daily, 25 Ocak 1993

ABD'den ithal edilen "Yucarojo Westbred 911, Probred ve Venerine" cinsleri de kullanılmaktadır. Sertifikalı tohum, gübre ve sulama suyu gibi modern teknoloji-lerin kullanımı ayrıca teknisyenlerin gayretli çalışmaları yüksek ürün alın-masına katkıda bulunmuştur.

Londra'da kurulu Uluslararası Buğday Konseyi'nin (IWC-International Wheat Council) Suudi Arabistan'ın 1991 yılı buğday üretimi ile ilgili tahmini; daha önce 3,6 milyon ton iken, Buraidah, Hail, Tabuk ve Vadi Davasir'de üretime yeni açılan topraklar nedeniyle, 4 milyon tona çıkmıştır. Ancak bildirilen resmi rakam 3,6 milyon tondur.

1991'de Suudi Arabistan, dünyadaki en büyük 26'ncı buğday üreticisi olmuştur. Aynı zamanda, Türkiye (18 milyon ton), İran (8,9 milyon ton), Fas (4,9 milyon ton) ve Mısır (4,8 milyon ton)'dan sonra Ortadoğudaki beşinci büyük buğday üreticisi konumuna gelmiştir. Ancak nüfu-sunun azlığı nedeniyle, üretim fazlalığı daha çoktur. 1991 yılında Suudi Arabistan en büyük yedinci buğday ihracatçısı olmuştur. Yıllık iç tüketi-minin bir milyon ton olması, ayrıca stratejik yeterli stokların bulunması nedeniyle, ihracat için yeterince buğday kalmaktadır. Suudi Arabistan'ın 1991 yılındaki tahıl depolama kapasitesi ise 2,5 milyon tondur.

B- Arpa

Son yıllarda Suudi Arabistan buğday üretimindeki başarısını arpa üretiminde de gerçekleştirmek istemekte ancak, arpanın destekleme fiyatı ton başına 1.000 SAR (267 ABD Doları) gibi düşük bir düzeyde bulunmaktadır. Arpa alım fiyatı, kışlık sert buğday yetiştiren büyük üreticilere ton başına ödenen 400 ABD Doları ve küçük üreticilere ödenen 533 ABD Doları'nın oldukça altında olduğu için, arpa üretiminde yeterli artış sağlanamamıştır. Arpa üretimi tahminlere göre 1988'de 186.000 ton, 1990'da 360.000 ton civarında iken, 1991 yılında yaklaşık 400.000 tona çıkmıştır.

Suudi Arabistan'da hayvan yemi olarak kullanılmakta olan arpanın iç talebi yaklaşık yıllık 6 milyon ton civarındadır ve önümüzdeki birkaç yıl içinde de artması beklenmektedir. Arpa ithal eden tek kuruluş olan Tahıl Siloları ve Un Fabrikaları Kuruluşu, üç yıl içinde Suudi Arabistan'ın arpa üretiminin 5 milyon tona çıkarılabileceğini tahmin etmektedir.

C- Sebze ve Meyve

Tarım ve Su Bakanlığı'na göre; Suudi Arabistan'da 1984 yılında 1.56 milyon ton sebze üretilmişken, 1991 yılında bu üretim 2,54 milyon tona yaklaşmıştır. Yıllık karpuz üretimi 600.000 ton civarında tahmin edil-mekte olup, fiyatlar nispeten düşüktür ve sübvansiyeye edilmemektedir. Ka-vun üretimi ise 240.000 ton seviyesini geçmiştir. İthal kavunlar yerli ürün-lerle rekabet etmekte ve fiyatların nispeten düşük olmasını sağlamaktadır. Tarımsal amaçla kullanmak üzere satın alınacak kamyonlara % 45 sübvansiyon ödenmesi karpuz ve kavun yetiştirilmesini teşvik etmiştir. Domates üretimi yıllık 400.000 ton civarında gerçekleşmektedir.

Mayıs ve Temmuz ayları arasında buğday hasadının yapıldığı yer-lerde çabuk yetişen sebzeler ikinci ürün olarak yetiştirilmektedir. Hail yakınlarındaki bazı çiftçiler ABD'den ithal edilen modern makinaları kulla-narak, buğday hasadından sonra ikinci ürün olarak yer fıstığı yetiştirmeyi başarmışlardır. İkinci ürün olarak diğer sebze ve hayvan yemi bitkileri yetiştirme denemeleri ise devam etmektedir. Ancak sebzelerin toplanması için tarım işçilerine gerek duyulması ve pazarlama sorunları, bazı çiftçileri hasadı makina ile yapılan ürünleri yetiştirmeye yöneltmektedir.

Tabuk, meyve bahçelerinin geliştirildiği çok yeni bir yerdir. Yeni bahçeler yerel elma, şeftali, erik ve kayısı arzını oldukça artırmıştır. Üzüm üretimi de hızla artmakta olup yıllık 100.000 tonu geçmektedir.

Asir yaylasında, Tabuk'tan aşağıya doğru Taif'e kadar olan yerler-de ticari meyve bahçeleri ve hobi olarak yapılan meyve bahçelerinden elde edilen iyi kalite meyve üretimi giderek artmaktadır. Hükümetin fidan pro-jesi de bu artışa katkıda bulunmuştur. Ayrıca üretim artışına gübre sübvansiyonu da yardımcı olmuştur.

D- Hurma

Hurma ağacının Suudi Arabistan'da 4.000 çeşidi vardır, ancak bun-lardan 14'ü ticari niteliktedir. Medine'de 4, Al-Ahsa'da 3, Riyad'da 6, Al-Kasim ve Beishah'da ise birer hurma paketleme tesisi bulunmaktadır. Suudi Arabistan'da 11 milyondan fazla ürün veren hurma ağacı vardır. Hurma yetiştirilen alanlar 678.000 dönüme ulaşmış olup, bu alanlardan 520.000 ton hurma elde edilmektedir.⁵ 22 milyon hurma ağacı olan Irak'dan sonra, Suudi Arabistan dünyanın ikinci büyük hurma üreticisi durumuna gelmiştir. Al-Ahsa ve Al-Katif'de üçer milyon, Riyad, Al-Kasim, Beishah ve Najran bölgelerinde ise birer milyon hurma ağacı

---

⁵ Saudi Economic Survey, 17 Şubat 1993, Vol.XXVII No: 1305

vardır. 15 yıl önce kişi başına yıllık hurma tüketimi 119,8 kg. iken, bugün bu rakam diğer meyveler nedeniyle yaklaşık 20 kg'a düşmüştür. ⁶

Her hurma ağacı için ödenen 14 ABD Dolarlık ünlü sübvansiyon, Suudi Arabistan'ı dünyanın önde gelen en büyük hurma üreticileri arasına koymuştur. Bununla beraber, ihracat için hurmaların daha modern paketlenmesi ve hazırlanmasını teşvik edecek diğer programlardaki eksiklik ürü-nün hayvan yemi olarak kullanılmasına veya kısmen toplanmasına neden olmuştur.

V- Hayvancılık

Suudi Arabistan, 1993 yılındaki toplam 6,5 milyon baş koyun ithalatıyla, dünyanın en büyük canlı koyun ithalatçısıdır. Koyun eti tercih edildiğinden koyun yetiştirme projeleri geliştirilmektedir. Koyun eti üretimi 1984'de 66.000 ton iken 1991'de 134.000 tona yükselmiştir. Bunun çoğunluğu ithal edilen 6,5 milyon koyunun kesiminden oluşmaktadır. Aynı şekilde sığır eti üretimi de 32.000 ton civarına çıkmıştır. Kümes hayvanları eti üretimi ise 1980'lerde artmaya başlayarak 1991 yılında 290.000 tona ulaşmış olup, bu miktar Arap dünyasındaki en yüksek tutardır. Yumurta üretimi 1987'de oldukça artmış ve kendi kendine yeterliliğe ulaştıktan sonra, üretim artışı azalmıştır. Yumurta üretimi 1991 yılında 170.000 ton civarına çıkmış olup, bunun % 10'u ihraç edilmektedir. Taze süt ve yoğurt üreten büyük tesislerle birlikte, sütçülük sektörü de oldukça gelişmiştir. Süt üretimi 1984'de 384.000 ton iken 1991'de 550.000 tona yükselmiştir.

Verilen teşvikler sonucu son derece modern büyük inek, koyun ve tavuk çiftlikleri kurulmuştur. İçlerinde 25.000 inek kapasiteli olanlar da dahil, inek çiftlikleri daha çok süt inekçiliğine yönelik olup, tavuk çiftlikleri taze tavuk eti talebinin hemen hemen tamamını karşılamaktadır. Koyun çiftlikleri ise talebi karşılama açısından henüz yeterli düzeye gelmemiştir.

Suudi Arabistan'ın taze dondurulmuş balık tüketimi 1991'de 95.000 tona ulaşmış olup, bunun 50.000 tonu mahalli olarak tutulmuştur. Balık çiftliği de teşvik edilmekte olup, 1980 yılında kurulan ulusal balık şir-keti "Saudi Fisheries" bu sektörün gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.

VI- Tarım Ürünleri İthalatı

---

⁶ Riyadh Daily, 10 Ocak 1993

Suudi Arabistan'ın 1993'deki tarımsal ithalatı, canlı hayvan dahil olmak üzere 9.484 milyon SAR (2.529 milyon ABD Doları) olmuştur. Bu tuarın % 33'ünü canlı hayvan ve et ürünleri oluşturmuştur. Kırmızı ette ithalata olan talep devam etmiş ve 1993'de 51.406 ton olarak gerçekleşmiştir. Kümes hayvanları eti ithalatına konan % 20 gümrük vergisi 1991'de ithalatın 180.000 ton civarında düşmesine neden olmuştur. Dondurulmuş tavuk ithalatı 1993'de 158.722 ton (723 milyon SAR) olarak gerçekleşmiş olup, bunun toplam 153.217 tonluk (697 milyon SAR) kısmı Brezilya ve Fransa'dan ithal edilmiştir. Süt ürünleri ithalatı 1991'de 240.000 tona (1.916 milyon SAR = 511 milyon ABD Doları) ulaşmış iken, bu rakam 1993'de 658 milyon SAR'a (175 milyon ABD Doları) düşmüştür. Balık ithalatı ise genellikle Güneydoğu Asya ve Körfez ülkelerinden yapılmakta olup, 1991 yılında 286 milyon SAR'a (76,3 milyon ABD Doları) ulaşmış iken, 1993 yılında 112,8 milyon SAR'a (30 milyon ABD Doları) düşmüştür.

Taze ve konserve sebze ve meyve ithalatı, 1991'de 2.271 milyon SAR'a (606 milyon ABD Doları) ulaşarak, tarımsal ithalat içinde en büyük kalemi oluşturmuştur.

Meyveler, domates, soğan ve patates büyük ölçüde ithal edilmektedir. İthalat, hem tüketici fiyatlarını makul düzeyde tutmaya yardımcı olmakta hem de mevsimlik açıkları gidermektedir. % 12'lik gümrük vergisi; gübre, kredi ve makina sübvansiyonundan yararlanan yerli üreticileri küçük oranda da olsa korumaktadır.

1989'da 2.633 milyon SAR (702 milyon ABD Doları) olarak gerçekleşen tahıl ithalatı 1991'de 1.527 milyon SAR'a (407 milyon ABD Doları) düşmesine rağmen, 1993'de tekrar 2.698 milyon SAR'a (719 milyon ABD Doları) çıkmıştır. Suudi Arabistan, yılda 150.000 ton buğday tohumu ithal etmesine rağmen, net buğday ihracatçısıdır. Tahıl ithalatlarını, başta arpa olmak üzere, pirinç, mısır, soya fasulyesi ve diğer tahıllar oluş-turmaktadır.

Uluslararası Buğday Konseyi (IWC) tarafından 1991-92 yılı için yapılan tahminlere göre dünyanın en büyük arpa ithalatçısı 5,4 milyon ton ile BDT'dir. Ancak BDT'nin 1992-93'de 4,5 milyon ton arpa ithal edeceği tahmin edildiğinden, arpa ithalatı 5,4 milyon olarak tahmin edilen Suudi Arabistan dünyadaki en büyük arpa ithalatçısı durumuna gelecektir. Bu nedenle, Tarım ve Su Bakanlığı Suudlu çiftçileri arpa ekmeleri için ikna etmeye büyük önem vermektedir.

Suudi Arabistan'a arpa ihraç eden başlıca ülkeler ABD, AB, Kanada ve Avustralya'dır. 1990 yılında ABD, Suudi Arabistan'a 225.000 ton sübvansiyeye edilmiş arpa ihraç etmiştir. Bu satış ise AB ve Avustralya'nın

şiddetli protestosu ile karşılaşmış ve ABD, GATT'a resmen şikayet edilmiştir. Öte yandan, bu durum hassas olan arpa ihraç piyasasındaki sıkı rekabeti de ortaya koymaktadır.

Son birkaç yıl içinde, Suudi Arabistan'ın tarımsal ithalatının yaklaşık dörtte birini Avrupa Birliği karşılamıştır. Bu ithalat, başlıca arpa, süt ürünleri ve konservelerden oluşmakta olup, 1991 yılında da değerinin 1.700 milyon ABD Doları civarında olduğu tahmin edilmektedir. Tarımsal ithalatın yaklaşık % 10'u ise ABD tarafından karşılanmaktadır. Diğer belli başlı ihracatçılar ise Türkiye, Avustralya, Yeni Zelanda, Tayland, Fransa ve Brezilya'dır.

Türkiye'den Suudi Arabistan'a yapılan ihracatın başında canlı koyun gelmekte olup, 1990 yılında ithalat yapılan ülkeler sıralamasında Türkiye ilk sırayı alırken, 1991 yılında 448,9 milyon SAR'lık ithalatla Suriye'den (545,3 SAR) sonra ikinci sırada yer almıştır. Türkiye'den ayrıca, yaş sebze ve meyve, kuru soğan ve bakliyat da ihraç edilmektedir.

VII- Tarım Ürünleri İhracatı

Buğday, yumurta, süt ürünleri, meyve ve sebze, Suudi Arabistan'ın başlıca tarımsal ihraç ürünlerini oluşturmaktadır. 1.419 milyon SAR (378 milyon ABD Doları) tutarındaki fazlalık ürün 1991 yılında ihraç edilmiş olup, bu tutar bir önceki yıla göre % 20 fazlalık göstermektedir. Buğday ihracatı 398 milyon SAR'a (106 milyon ABD Doları), sebze ve meyve ihracatları ise 325 milyon SAR'a (87 milyon ABD Doları) ulaşırken, süt ürünleri ve yumurta ihracatı 278 milyon SAR (74 milyon ABD Doları) olmuştur.

1 milyon tondan fazla olmayan buğday iç piyasası, üretim fazlasının elden çıkarılması için 1980 ortalarında hükümeti bir ihracat programı uygulamaya zorlamıştır. Londra'da kurulu Uluslararası Buğday Konseyi (IWC)'ne göre Haziran 1992'de sona eren yılda 2,1 milyon ton civarında buğday ihracatı gerçekleştirilmiştir. IWC tarafından yayınlanan en son tahıl piyasası raporuna göre, Haziran 1991'de sona eren yıl itibariyle toplam buğday ihracatı 1,671 milyon tonla, bir önceki yıl gerçekleştirilen 1,583 milyon tonluk ihracattan fazla olmasına rağmen, 1988'de gerçekleştirilen en yüksek ihracat rakamı 2,435 milyon tonun altındadır. Ancak bu ihracat programının Suudi Arabistan'a maliyeti 1 milyar ABD Doları olarak tahmin edilmektedir.

Suudi Arabistan, her yıl buğday üretim fazlasının önemli bir kısmını geliştirmekte olan ülkelere hibe etmektedir. Geri kalan kısım ise ihraç edilmektedir.

IWC'ye göre Haziran 1991'de sona eren yılda Suudi Arabistan başta Portekiz ve İtalya olmak üzere Avrupa Topluluğu'na 203.000 ton buğday ihraç etmiştir. 42.000 tonu Kuveyt'e, 118.000 tonu da Birleşik Arap Emirliklerine olmak üzere, Körfez ülkelerine toplam 199.000 ton, Uzakdoğu'ya da 546.000 ton buğday ihraç edilmiştir. Bugüne kadar en fazla ihracat Afrika'ya yapılmıştır. Suudi Arabistan'ın buğday ihracatı için en büyük iki pazar Kenya (382.000 ton) ve Endonezya (359.000 ton) olmuştur.

VIII- Sonuç

Suudi Arabistan'da tarım sektörüne özel bir önem ve öncelik verilmiş olup, son on yıl içinde büyük gelişme kaydedilmiştir. Bu sektörde gele-neksel çiftçilikten, geniş ölçekli ticari çiftçiliğe dönülmüş ve büyük yatırım-lar yapılmıştır. Diğer taraftan, sermaye yoğun metodların ve gelişmiş sula-ma sistemlerinin kullanımı üretimi oldukça artırmıştır.

Tarım sektörüne öncelik verilmesinin ekonomik ve politik nedenleri olmakla beraber, en önemli etken hidrokarbonlara bağımlılıktan kurtulmak ve gıda güvenliğini sağlamaktır.

Bugün Suudi Arabistan dünyanın yedinci en büyük buğday ihracat-çısı olup, en büyük hurma üreticilerinden biridir. Yumurta, balık, süt ve kümes hayvanlarında ise kendi kendine yeterliliğe ulaşmıştır.

Bu gelişmede; modern tarım tekniklerinin kullanılması yanında, uy-gulanan fiyat destekleme politikaları ile hükümet tarafından sağlanan ücretsiz toprak, faizsiz kredi, tarımsal girdi ve teçhizatın sübvansiyonu ve belli ürünlerin dünya piyasa fiyatlarının çok üzerinde garantili fiyatlarla satın alınması gibi teşvikler etkili olmuştur.

Önümüzdeki yıllarda tarımsal üretimin daha çok öncelik alması beklenmektedir. Buğday fazla üretimi azaltılacak ve halen ithal edilmekte olan ürünler teşvik edilecektir.

Ancak, Suudi Arabistan topraklarının % 1'inden daha azının tarım-sal ürün yetiştirmek için kullanılabilmesi ve su kaynaklarının sınırlı olması, tarım sektörünün gelecekteki gelişmesini etkileyecek en önemli etkenler olarak görülmektedir.